

מכון הדר

MECHON HADAR

"כי תבוא אל הארץ": הארץ כמקום, שאיפה, או שכר

ר' אביטל הוכשטיין – hochstein@hadar.org

פרשת כי תבוא, תשע"ז

פרשתנו, כפי שניכר כבר מתוך שמה, מותירה אותנו מול אתגר אקטואלי במיוחד: מהי משמעות הצירוף "כי תבוא אל הארץ", ומהן השלכותיו בעידן הנוכחי, שבו חיים במדינת ישראל שבארץ ישראל הם מציאות עכשווית ויומיומית עבור חלק ניכר מבני העם היהודי? מה הייתה משמעות הצירוף והשלכותיו לאורך דורות רבים שבהם העם היהודי לא חי בארצו, או שחי בה ללא קיום ריבוני?

הפרשה פותחת במצוות הביכורים:

דברים כו, א' – ב'

"וְהָיָה כִּי-תָבֹא אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה וְיִרְשָׁתָהּ וַיֵּשְׁבָתָּ בָּהּ: וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁיתוֹ כָּל-פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תִּבְרֵא מֵאֶרְצֶךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וְשָׂמַתָּ בַטֶּנֶא וְהִלַּכְתָּ אֶל-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשֹׁנָן שְׁמוֹ שָׁם:

מה משמעות הצירוף "כִּי-תָבֹא אֶל-הָאָרֶץ" וכיצד מובן הקשר בינו לבין המצווה הנידונה?

את המילה 'ארץ', וליתר דיוק את הצירופים הנתלים בה: 'כי תבוא/תבואו אל הארץ/כי יביאך' ניתן להבין בצורות שונות. קריאה אחת, מקובלת והגיונית, היא שמדובר בפשטות במקום. על פי הבנה

זאת, מורים הפסוקים בתחילת הפרשה שכאשר תבואו אל הארץ תהיו חייבים במתן ביכורים, וליתר דיוק: רק כאשר תבואו אל הארץ תהיו חייבים במתן ביכורים.

הצירוף 'כי תבואו' על הטייתו השונות מופיע לא פעם בתורה. כך למשל, הוא מופיע אגב תיאור קורבן הפסח ביציאת מצרים:

שמות יב, כ"א – כ"ח

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מִשְׁכּוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם וְשַׁחֲטוּ הַפֶּסֶחַ וּלְקַחְתֶּם אֲגֵדַת אֲזוּב וּטְבַלְתֶּם בְּדָם אֲשֶׁר בַּסֶּף וְהִנְעַתְתֶּם אֶל הַמִּשְׁקוֹף וְאֶל שְׁתֵּי הַמְּזוּזוֹת מִן הַדָּם אֲשֶׁר בַּסֶּף וְנָתַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר: ... וְשִׁמְרְתֶם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְחֹק לָךְ וּלְבְנֶיךָ עַד עוֹלָם: וְהָיָה כִּי תִבְאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר יִתֵּן ה' לָכֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר וְשִׁמְרְתֶם אֶת הַעֲבֹדָה הַזֹּאת:

כלומר, רק עם הכניסה לארץ תהיו מחויבים לשמור את הפסח. כך גם בהקשרים נוספים, למשל:

שמות יג, י"א – ט"ז

וְהָיָה כִּי יִבְאֵךְ ה' אֶל אֶרֶץ ... וְהִעֲבַרְתָּ כָּל פֶּטֶר רִחֹם לֵה' וְכָל פֶּטֶר שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לָּךְ הַזִּכָּרִים לֵה': ... וְהָיָה לְאוֹת עַל יְדְכָה וּלְטוֹטְפַת בֵּין עֵינֶיךָ כִּי בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרָיִם:

אליבא דפרוש שהוצא לעיל, נדמה שמן הפסוקים האלו עולה כי תפילין ופדיון בכורות גם הן מצוות שיש לקיים רק בארץ.

במסורת הפרשנית אנו מוצאים שני פירושים שונים לצירוף. הראשון, מבית מדרשו של ר' ישמעאל, דומה לקריאה שהוצעה לעיל אם כי אולי בשינוי קל:

ספרי במדבר פרשת שלח פסקא קז

דבר אל בני ישראל כי תבאו אל ארץ מושבותיכם, ר' ישמעאל אומר: בא הכתוב ללמדך שלא נתחייבו ישראל ... אלא מביאתן לארץ ואילך.¹

אליבא דפרושו של ר' ישמעאל, יש לשמור את הפסח, ופדיון בכורות, רק בארץ. נדמה שהצירוף "כי תבוא" מובן לא רק כציון מקום אלא אולי גם כציון זמן, זמן הכניסה לארץ, או אירוע הכניסה לארץ. כך, במדרש מבית מדרשו של ר' ישמעאל עולה הצעה שלפיה מדובר לא רק בכניסה לארץ אלא במציאות של ריבונות פוליטית בארץ:

ספרי במדבר פרשת שלח פסקא קז

אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר. אתה אומר אחר ירושה וישיבה הכתוב מדבר או אינו מדבר אלא בכניסתם לארץ מיד? ת"ל כי תבואו אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך וירשתה וישבתה בה (דברים יז, י"ד) הואיל ונאמרו ביאות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהם שאינו אלא לאחרי ירושה וישיבה.

לפי פרשנות זו, מצוות שעליהן נאמר בתורה 'כי תבוא', חלות רק כאשר ישראל נמצאים במצב של ריבונות בארצם. ר' ישמעאל למעשה מציע כי מצוות שלגביהן כתוב 'כי תבואו' נמצאות במעין השהיה עד לתקופה שבה יהיו ישראל במציאות של 'לאחר ירושה וישיבה', מציאות של ריבונות בארץ.

מכיוון שרבי ישמעאל חי בתקופה שבה העם היהודי לא היה ריבון בארצו, הרי שלפרשנות שלו הייתה משמעות מעשית. עבורו, למצוות רבות בתורה אין תוקף בפועל או בעתיד הנראה לעין.

קו פרשני אחר נשמע מבית מדרשו של ר' עקיבא, אשר קורא את הצירוף 'והיה כי יביאך' לא כמורה על מצב עתידי, אלא דווקא כמתייחס להווה שאמור להשפיע על העתיד:

¹ אני רוצה להודות לנעה ישראלי, אשר הפגישה אותי ראשונה עם מקורות מרתקים אלו. אני מצפה בכליון עיניים לסיום מחקרה בנושא.

מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יג

"והיה": אין והיה אלא מיד. "כי יביאך" עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה תכנס לארץ.

וכך גם בפירוש בספרי דברים על הפסוק הפותח את פרשתנו:

ספרי דברים פרשת כי תבוא פסקא רצו

(כו א') 'כי תבא אל הארץ' עשה מצוה האמורה בענין שבשכרה תכנס לארץ.

אליבא דר' עקיבא, ישראל מחויבים בשמירת המצוות כבר במדבר, והמצווה הופכת תנאי לכניסה לארץ. הדרשה של רבי עקיבא פותחת צוהר לקיום דתי מלא גם ללא ארץ, ואולי דווקא ללא ארץ.

כך עולות משני בתי המדרש, זה של ר' ישמעאל וזה של ר' עקיבא, שתי תפיסות שונות ביחס לארץ, לשמירת מצוות ולקשר בין השניים: אם אליבא דפשט הפסוקים ופירושו של ר' ישמעאל, ישנה מטרה של שהייה ריבונית בארץ על מנת להגיע למציאות של שמירת מצוות מלאה, הרי שאליבא דר' עקיבא המצוות הן האמצעי להשגת הארץ. ר' עקיבא מפיה רוח חיים במצוות שלכאורה תלויות בארץ, והופך אותן לרלוונטיות גם בלעדיה. כך הופכת הארץ לחלום רחוק ששואפים אליו, אך הלכה למעשה היא אינה הכרחית לקיום דתי מלא של המצוות ובכלל.

פרשנותו של רבי עקיבא מצטרפת למסורת ארוכת שנים אשר לאורך דורות הפכה את 'ארץ ישראל' לרעיון, לשאיפה, למטרה. פרשנות זו מובנת אולי לנוכח המציאות הפוליטית ארוכת השנים שבה אכן לא ישבו יהודים בארץ ישראל ולא היו בעלי כוח פוליטי עצמאי. כדי לשמור על רלוונטיות, הפכה המסורת היהודית את המצוות לבעלות משמעות גם ללא ארץ או קיום יהודי ריבוני. כך השכילו הפרשנים לשמר מושג בסיסי במסורת, על אף שעשוי היה להפוך לשבר בלתי נסבל בתוכה, על ידי יציקתו במשמעויות חדשות.

אנו, החיים בעידן של ריבונות יהודית בארץ, מצויים כעת באתגר כפול ומכופל: איך נחיה כעת? איזה תוכן דתי ובכלל ניצוק לקשר שבין מצוות לבין הארץ? ובמילים אחרות: מהי משמעותן של מצוות התלויות בארץ לפי שני בתי המדרש, וכיצד נחיה במציאות שבה לכאורה הושגה השאיפה שהציג רבי עקיבא? לנוכח המציאות היהודית הפוליטית החדשה, אנו מחויבים לקיים דיון בשאלה כיצד לממש ולמלא בתוכן יהודי, אחראי, בוגר ומקודש את המציאות של 'אחר ירושה וישיבה' שעליה מדבר הכתוב.